

Valors, esport i educació física a Andorra: cap a la convergència en un marc educatiu internacional

José Antonio Edo i Hernández

Introducció

La consideració de l'esport com una activitat idònia per educar en valors és una reflexió cada dia més freqüent tant a Andorra com a la majoria de països desenvolupats. Tanmateix, és important assenyalar que no sempre pot ser educatiu, ja que depèn de les circumstàncies en què es desenvolupi. La intervenció pedagògica de l'entrenador o el professor, el tipus d'activitats esportives o els objectius pretesos són alguns dels factors determinants. Per a un adolescent, liderar un equip esportiu, cooperar amb els seus companys per aconseguir l'èxit o comprendre que l'esforç de l'entrenament té una compensació són algunes de les situacions que poden afavorir el desenvolupament personal, les quals són transferibles a altres situacions de la seva vida personal.

L'educació en valors sembla que presenta deficiències en vista de certs comportaments, especialment dels adolescents, un fenomen que lluny de disminuir continua emergent en alguns aspectes. Les agressions, l'agressió escolar, el baix rendiment educatiu, la intolerància envers els emigrants, la pràctica del *botellón*, la discriminació de gènere, etc. són alguns dels exponents que evidencien el fracàs educatiu en aquest àmbit. Encara que la crítica és generalitzada, sembla que s'accepta amb resignació i no s'adopten mesures formals ni projectes institucionals fermes. La denominada *crisi de valors*, assenyalada dècades enrere com una situació que semblava passatgera, ara és una xacra assumida com a inherent a la societat i, potser, conseqüència del seu propi progrés.

Si bé és cert que al Principat diverses institucions duen a terme algunes iniciatives i la promoció esportiva és bona, suficient i variada, el grau de contingut educatiu, en contraposició amb el del rendiment, continua sent qüestionat. L'activitat més educativa

generalment no és la que valora la victòria o l'èxit per damunt de tot, fins i tot del desenvolupament com a persona de qui practica. Per això, molts especialistes entenen que el millor entorn és el desenvolupat en les classes d'educació física. Tanmateix i malgrat els docents qualificats i programes educatius ideals, encara hi ha moltes dificultats perquè això sigui així. De fet, els programes dels tres sistemes presents al nostre país (andorrà, espanyol i francès) incorporen l'educació en valors i són inclosos en les seves programacions anuals, però normalment aquest apartat pateix d'escassa planificació i el resultat sol ser un tractament poc eficaç.

Aquest treball ofereix el resum parcial de dos estudis realitzats pel mateix autor. El primer (Edo, 2003) aborda els hàbits esportius dels adolescents andorrans i la perspectiva educativa que aquesta activitat presenta en l'opinió dels pares i entrenadors. El segon correspon a un estudi comparatiu de la presència dels valors en els programes oficials d'educació física en secundària de diversos països significatius. Convé subratllar que per a aquesta investigació no s'han considerat els valors propis de l'àrea, ja que, encara que se'n qüestiona l'adquisició, és un fet habitualment admès (competència motriu, cura de la salut, creativitat, etc.); per tant, se centra en aquests altres susceptibles de ser desenvolupats des de diferents matèries sense ser específics de cap.

Els hàbits esportius dels adolescents andorrans

L'estudi va abordar diversos aspectes associats a la pràctica esportiva dels adolescents andorrans a l'inici de l'any 2000. La mostra va ser tota la població del país escolaritzada a 4t d'ESO i equivalents; a més, es va entrevistar un grup significatiu de pares i entrenadors d'aquests escolars. Les dades sobre hàbits no atorguen cap diferència significativa amb els països de l'entorn. Tant l'assiduitat de pràctica –la majoria (un 54%) són esportistes habituals, ja que en practiquen dos o més dies per setmana– com el motiu –els seus companys de pràctiques, etc.– donen dades similars als europeus. Tanmateix, la dada diferencial més característica és que l'esport més practicat no és el futbol, sinó l'esquí, encara que amb escassa diferència. Cal assenyalar que la majoria no competeixen, una tendència divergent a la tradicional, i que el que més els agradaria era practicar esports d'aventura.

D'altra banda, convé indicar que l'estudi estadístic, les correlacions i l'anàlisi tipològica emprats per tractar les dades sobre hàbits esportius i altres, com el temps dedicat a l'estudi, a les notes, al consum de tabac i alcohol, etc., no aporta dades que provin irrefutablement els efectes pretesos educatius. No obstant això, hi ha indicis que permeten catalogar l'esport com un dels millors complements a l'educació formal i que desenvolupa certs valors que podrien influir en el desenvolupament personal, educació en valors, i de manera indirecta sobre el rendiment acadèmic (la disciplina, la capacitat d'esforç, la concentració, etc.).

El desenvolupament de valors és un dels efectes més ben considerats per pares i entrenadors

Tant pares com entrenadors atribueixen a l'esport una gran influència en l'educació i formació. S'aprecia un alt grau de correlació positiva entre la freqüència esportiva de pares, el seu nivell d'estudis i la seva opinió sobre els beneficis educatius de la pràctica esportiva dels seus fills, tant en la seva assiduitat com en les especialitats esportives.

De manera accentuada, els pares assenyalen que el desenvolupament de valors socials i personals són dos àmbits molt afavorits. Els entrenadors, en la mateixa línia d'opinió, atorguen més influència sobre els denominats *personals* i, d'altra banda, consideren que han observat en els seus pupils millores en certs aspectes concrets associats als valors, en apreciar canvis en les seves conductes com a conseqüència de la pràctica habitual. Esmenten com les més observades l'augment de la seguretat en si mateixos, la cooperació, la disciplina, la socialització i la tolerància, entre d'altres. Encara que també esmenten, en molt baixa mesura, l'augment de l'agressivitat i l'individualisme en certs casos.

L'Escola Andorrana

L'educació en valors és present en tots els documents curriculars de l'Escola Andorrana

La Llei de l'Escola Andorrana (1989) fa referència clara a valors universals i de forma implícita a altres de diferent índole. En l'apartat d'objectius, el d) expressa: "Formar els infants i els joves en el respecte dels drets i llibertats fonamentals i en l'exercici de la tolerància i la llibertat, dins dels principis democràtics de convivència i pluralisme."

Així mateix, en el programa de segona ensenyança (1999) els objectius de l'etapa fan al·lusió també als valors. Entre d'altres, en el primer s'assenyala el raonament moral i la presa de decisions; el segon al·ludeix als comportaments democràtics, les relacions amb el diàleg, el respecte i la no-discriminació; el sisè planteja contribuir a l'assoliment del benestar col·lectiu; i el desè, a valorar el medi físic i contribuir a la defensa i la conservació. En conjunt mostra clarament unes intencions educatives en l'àmbit de l'ètica i la moral que va més enllà de la mera formació en les diferents àrees de coneixement.

El programa d'educació física, un dels més prolífics sobre valors

El currículum presenta de manera abundant cites als més habituals valors associats a aquesta matèria. Tant en els objectius com en els continguts apareixen de manera insistent termes vinculats. Entre tots es podria destacar, en ser el més esmentat (en dotze ocasions), el desenvolupament de la "relació o relacions" amb els altres,

amb un mateix, relacions afectives, interpersonals... Això permet destacar la importància d'aquesta matèria en l'àmbit de la integració social. Un aspecte rellevant en un país amb un alt índex d'immigració. A continuació, com més esmentats, es troben el respecte, l'autonomia, aspectes socials, l'acceptació, la tolerància, la responsabilitat, la participació, i la conservació i cura del medi natural (aspecte important en un país com Andorra); entre quatre i nou mencions. A més, encara que menys significatiu, presenta vocables que es refereixen al compliment de normes i regles, confiança en un mateix, esforç, autocontrol, etc.

El sistema educatiu espanyol

Els valors són una prioritat en la legislació educativa espanyola

La lectura detallada de la legislació educativa espanyola permet apreciar la desmesurada presència de referències als valors. Així, el document que la recull la Llei orgànica d'educació (LOE, 2006) conté fins a trenta mencions al terme *valors*, als quals atribueix qualificatius com que sustenten la societat, la llibertat, la democràcia i indica que hauran de tenir caràcter transversal per a totes les àrees. El primer document d'anàlisi ha estat el real decret sobre ensenyaments mínims per a l'ESO (2006) que estableix el ministeri d'Educació i Ciència (MEC). La presència d'al·lusions al tema també aquí és abundant, si bé el més significatiu es troba en els objectius generals de l'etapa, ja que dels tretze explicitats, sis fan menció a valors i quatre, precisament els primers, ho fan de manera exclusiva i rotunda (figura 1). Es dedueix inequívocament, per tant, que són una finalitat prioritària, cosa que permet considerar aquesta llei com a pretesament moralista.

- a) Assumir responsablement els seus deures, conèixer i exercir els seus drets en el respecte als altres, practicar la tolerància, la cooperació i la solidaritat...
 - b) Desenvolupar i consolidar hàbits de disciplina, estudi i treball individual i en equip...
 - c) Valorar i respectar la diferència de sexes i la igualtat de drets i oportunitats...
 - d) Enfortir capacitats afectives [...], rebutjar la violència, els prejudicis...

Figura 1. Els quatre primers objectius generals de l'ESO espanyola

El currículum d'educació física és profús i dispers quant a valors

En referència a l'àmbit específic de l'educació física es va estudiar també el currículum establert pel MEC (2007). Com a recapitulació, cal indicar que la introducció i les CB incorporen moltes mencions associades (integració, respecte, autonomia, igualtat, treball en equip, acceptar diferències i limitacions, normes, drets i deures, iniciativa personal, responsabilitat, honestat, etc.). També entre els objectius d'a-

questa àrea, el vuitè insisteix en aquest terreny, ja que estableix la consecució d'habilitats i actituds socials (esportivitat, participació i no-discriminació per diferències culturals, socials i d'habilitat...). A més, en els criteris d'avaluació se subratlla que s'han de considerar valors concrets en més de vint mencions. Finalment, en les orientacions metodològiques destaca un paràgraf especialment: "Les activitats esportives, sobretot les col·lectives, són una excel·lent oportunitat de reproduir un escenari on es manifesten actituds i valors de la vida en societat: la integració, el respecte [...], la solidaritat, el treball en equip, l'autonomia, l'acceptació [...], la responsabilitat..."

Aquesta explícita anàlisi es va complementar amb el recompte quantitatiu de termes que s'identifiquen amb algun dels valors que s'esmenten al document. Es presenten a la taula 1, disposats en ordre decreixent quant al nombre de vegades que apareixen en el programa espanyol i en l'andorrà. Això permet apreciar molt poques diferències.

Curriculum andorrà d'educació física	Curriculum espanyol d'educació física
Relació	Respecte
Respecte	Normes i regles
Autonomia	Autonomia
Acceptació	Acceptació
Tolerància	Decisió
Responsabilitat	Cooperació
Participació	Esforç
Aspectes socials	Tolerància
Normes i regles	Esportivitat
Confiança en un mateix	Autocontrol
Autocontrol	Solidaritat

Taula 1. Referències més freqüents a valors en el currículum andorrà i espanyol per a l'EF

Aquesta extensa relació de referències a valors és una orientació o prescripció dels que caldria abordar des d'aquesta matèria. Tanmateix, és inevitable plantejar-se fins a quin punt la *llibertat de càtedra* del docent permet modificar alguns aspectes del seu ensenyament i fins i tot no tractar-los. Àmbits, que d'altra banda, també tenen caràcter transversal però que en general queden allà, en una bossa comuna per a totes les assignatures i que a la pràctica no se sap bé des de quina o quin professor els ha tractat o no, quins, amb quina profunditat, etc.

Els currículums d'educació física en altres països determinen els mateixos valors que a Andorra i Espanya

La selecció de països es va fer d'acord amb diversos criteris. El primer, considerar els programes dels pertanyents a la UE, amb qui compartim molts objectius comuns i,

entre tots, es va decidir pels tres grans models europeus: França (encara que també forma part del sistema d'Andorra), que posseeix un règim i un currículum absolutament centralitzats; el Regne Unit, amb certa independència educativa entre cada un dels seus quatre estats-països, i Alemanya, amb una distribució en setze territoris (*länder*) que disposen d'un alt grau de competència. La mostra es va ampliar per donar més rellevància als resultats amb la incorporació dels Estats Units, per la seva destacada posició internacional en molts àmbits; l'Argentina, perquè posseeix un dels programes més desenvolupats d'Iberoamèrica; Finlàndia, pels excel·lents resultats acadèmics dels seus alumnes, i un país asiàtic, la Xina, per la seva enorme diferència cultural i política amb Occident. Dels que no apliquen un currículum únic s'ha elegit aleatòriament, d'entre els més significatius, només un dels establerts en algun dels seus territoris; és el cas de Berlín, Califòrnia, i Anglaterra i Gal·les.

En general, el contrast permet apreciar moltes similituds en el fonamental però no així en molts detalls. Els programes estudiats corresponen als nivells educatius equivalents a la segona ensenyança o a l'ESO espanyola, de 12 a 16 anys (figura 2). La més rellevant consideració després de la seva anàlisi és la gran coincidència en l'àmbit dels valors, ja que n'hi ha un cert nombre que són esmentats en tots els currículums. Per això, en els resums de cada estat que es presenten a continuació, tan sols s'especifiquen les seves característiques més destacables o diferencials, i donant per descomptat que aquests valors comuns (figura 3) també es podrien esmentar en cadascun dels apartats.

Edat	Andorra i Espanya	Alemanya	França	U.K.	U.S.A.	Argentina	Finlàndia	Xina
10								
11								
12								Sec. I
13								
14	ESO/ Segona E.	Sec. I			Middle School	EG6	Educació Bàsic	
15								
16				Key 4	High School	Patronat		
17								
18								

A Alemanya, el currículum de Berlín destaca els aprenentatges socials, l'educació en la responsabilitat, l'esforç i la justícia

És important assenyalar que, igual que a Andorra o Espanya, també a Alemanya hi ha molts problemes relacionats amb la convivència, la violència i el fracàs escolar. El programa d'educació física a secundària I, anomenada Sport, en relació concreta-

ment amb els valors, subratlla la importància que es dóna a aquesta àrea en el desenvolupament personal. En els objectius predominen les referències als valors socials; s'explica que el grup d'escolars amb els quals es practica esport presenta l'entorn més apropiat per al seu desenvolupament, ja que es promou la interacció entre ells i la seva socialització. Hi afegeix, entre d'altres detalls, la importància del desenvolupament de la consideració dels altres, la imparcialitat, el respecte a companys i l'ajuda a afermar la confiança en si mateixos. Entre els aspectes més remarcables, en contrast amb altres països, és que al·ludeix més freqüentment als aprenentatges socials, la capacitat d'esforç, l'educació en la responsabilitat i la justícia.

Figura 3. Referències a valors presents en tots els currículums dels països estudiats

França mostra una gran presència de valors que tenen com referent la Llei sobre valors republicans i laïcitat

Els programes d'educació física francesos per a aquest nivell es podrien qualificar com a extensos, ben desenvolupats i amb orientacions pràctiques. Una visió generalitzada permet observar que no aporta referències concretes als valors en els objectius. No obstant això, la seva presència és considerable en els continguts. Com a detalls significatius, cal assenyalar els nombrosos esments a la igualtat de gènere, l'educació en la responsabilitat i la tolerància cap a les diferents religions.

Per altra banda, és destacable que diverses orientacions de diferent caràcter i rang estableixen altres aspectes associats a l'educació física i als valors. La Llei sobre valors republicans i laïcitat determina detalls comuns per a totes les matèries. Entre altres especificacions, assenjala la necessitat de considerar les diferències dels alumnes quant a gènere, aptituds, cultura, actituds i hàbits. L'apartat *Viure junts: la coeducació en educació física* ressalta que s'ha de reduir l'exageració de l'estatus masculí o femení i forçar la igualtat. Cal esmentar que altres disposicions no específiques d'aquesta àrea educativa incideixen a combatre la violència als centres i en les dificultats dels alumnes derivades de la pertinença a una religió o una altra o a l'autoritat del professorat.

Anglaterra: la Declaració de valors determina aquest àmbit per a les diferents àrees

El document marc d'educació física per a aquesta etapa fa referències a valors similars que els de la resta de països estudiats. Entre d'altres, assenyala de manera destacada el desenvolupament d'actituds en l'àmbit social, però aporta en més quantitat al·lusions a valors individuals i altres de relatives als drets, sobretot en el cicle 4, cap a la iniciativa i el lideratge personal i la presa de decisions.

No obstant això, també aquí hi ha un document fonamental en aquest terreny, establert el 1997, *Valors i propòsits que sostenen el Pla d'estudis de l'escola*, producte d'una extensa consulta en un fòrum nacional no exclusivament de polítics, que afecta totes les matèries i nivells, ja que marca directrius en aquest espai educatiu. Declara que l'educació reflecteix els principis i el tipus de societat que es desitja tenir i considera important reconèixer l'extens sistema de valors que sostenen el currículum escolar al país. Especifica que el principal és creure en l'educació, en les llars i en l'escola com a guia dels aspectes espirituals, morals, socials, culturals, així com del desenvolupament físic i mental.

Argentina, un bloc de continguts específics per al desenvolupament d'actituds

En el currículum d'educació física argentí per a l'educació bàsica i la polimodal se subratlla la gran incidència en la formació de persones íntegres, sol·licitud de la societat a l'educació. Per a ambdues etapes, un dels set blocs de continguts correspon exclusivament a *Actituds motrius*, tendents a la formació d'un pensament crític, i es presenten també en quatre grups: desenvolupament personal, sociocomunitari, coneixement científicotecnològic, i expressió i comunicació. Les referències a valors són abundants però tampoc no presenten gaires diferències, excepte els repetits esments a la consciència moral i democràtica, l'honestedat, la igualtat d'oportunitats, la justícia i la llibertat.

EUA, el "framework" d'educació física californià posa l'èmfasi en un grup de valors per a cada curs

El govern nord-americà no té jurisdicció ni pot exercir control sobre les polítiques educatives de cadascun dels 52 estats, que estableixen amb total independència els seus propis estàndards. El currículum d'educació física a Califòrnia planteja tres objectius, el segon relatiu al creixement i el desenvolupament humà amb variats continguts sobre els valors i el tercer, concernent a les conductes socials (participar, responsabilitat, interacció social i competició amb justícia i joc net). Cal destacar que el desenvolupament de la cooperació és el més esmentat. En conjunt, posa de manifest unes intencions tan moralitzadores com les europees.

Amb tot, el més interessant en relació amb el nostre estudi és que els programes d'educació física es presentin separatament per cursos amb un enunciat o títol que

Curs	Èmfasi
Sisè Grau	<i>Working Cooperatively to Achieve a Common Goal</i>
Setè (1º ESO)	<i>Meeting Challenges and Making Decisions</i>
Vuitè	<i>Working as a Team to Solve Problems</i>
Novè	<i>Developing a Personalized Fitness Program for a Healthy Life-Style</i>
Desè	<i>Analyzing Skills for Effective Movement</i>

Taula 2. Els títols dels currículums de EF per a cada curs/grau a Califòrnia.

expressa l'èmfasi cap a un valor o grup de valors, al voltant del qual s'articulen tots els continguts per a cada grau (taula 2).

Finlàndia, sis àrees educatives específiques associades directament amb els valors

Considerant l'elevat nivell acadèmic dels escolars finlandesos (informes Pisa 2003 i 2006) era inexcusable observar els seus referents sobre valors. Les escoles posen l'accent en la col·laboració entre professorat i pares, però hi ha una mica més, propi d'aquest Estat: l'esforç especial a alumnes amb problemes, així com el suport i la valoració social del professorat (Castells, 2004).

El programa d'educació física per a l'etapa bàsica del *National Core Curriculum for Basic Education* (2004) sorprèn per les seves reduïdes dimensions. Dues pàgines per a un currículum d'aplicació a nou cursos semblen insuficients i presenten alguns, més aviat pocs, aspectes associats als valors (tolerància, esperit comunitari, responsabilitat...). Ara bé, hi ha una altra dada destacable en el conjunt d'àrees d'etapa; sis configuren un ampli marc per als valors (figura 4). Caldria suposar que si s'arribés a un bon nivell en educació en valors això incidiria favorablement també en el rendiment acadèmic.

- *Integration and cross-curricular themes* (integració i temes transversals)
- *Environmental and natural studies* (estudis mediambientals)
- *Ethics* (Ètica)
- *Health Education* (educació per la salut)
- *Social studies* (estudis socials)
- *Educational and vocational guide* (guia educativa i vocacional)

Figura 4. Matèries del currículum de Finlàndia per a l'etapa bàsica

En relació amb les metes de l'educació física, remarca l'impacte positiu dels seus continguts en els estudiants en l'àmbit psicològic i social; i algunes referències a la

tolerància, esperit de la comunitat, responsabilitat, joc net i seguretat personal en l'activitat.

La Xina: amb un currículum responsabilitat del Partit Comunista, presenta com a eixos centrals de l'EF la salut física i mental i les habilitats socials

Cal subratllar que l'elaboració del programa és responsabilitat del comitè central del Partit Comunista. L'etapa de secundària planteja el desenvolupament d'un conjunt de valors, més reduït però semblant als occidentals. Respecte de l'educació física (EF), amb influències japoneses, americanes i també europees (Yao, 2002) i per tant el relacionat amb els valors també, tendeix a ser considerada com una part essencial de l'educació. Es considera associada amb la salut física i mental i les habilitats socials, però encara és una disciplina amb escassa consideració social (hores d'EF dedicades a matemàtiques o llengua, poc professorat titulat i amb salaris inferiors a la resta, etc.). Aborda conceptes bàsics sobre habilitats socials, atendre altres necessitats de l'alumnat (sentiments, experiències, creativitat i habilitats) i les diferències individuals i interessos.

Els objectius proposen l'assoliment d'habilitats psicològiques de comunicació i esperit de cooperació i esportiu amb actituds positives i optimistes cap a la vida. La resta de capítols fa referència als mateixos valors que els altres currículums però n'hi afegeix un d'especialment singular, l'esperit patriòtic. Quant a la metodologia, amb influència de l'antiga URSS (Zhao, 2000), insisteix en la consideració de la igualtat de gènere.

Conclusions

L'anàlisi dels hàbits esportius dels joves andorrans així com l'opinió dels seus pares i entrenadors permet considerar l'esport practicat en l'adolescència com una activitat potencialment molt educativa, en particular en la seva relació amb els valors.

Per altra banda, l'anàlisi de la legislació educativa i els programes oficials d'educació física a Andorra i la resta de països estudiats mostren, sens dubte, el requeriment determinant d'una intervenció del sistema educatiu i particularment intens des d'algunes matèries, com l'educació física. La qual cosa reforça la idea de la importància d'aquests continguts i la convergència en l'àmbit internacional a educar en aquests valors comuns, que són coincidents en nombrosos països de diferents continents.

Tot apunta que les administracions educatives haurien de prendre més iniciatives per impulsar-los i els docents assumir el repte, buscar estratègies i dur a la pràctica activitats específiques per al desenvolupament d'actituds que generin i donin consistència als valors. Perquè això sigui possible és necessari planificar i donar coherència a uns continguts que generalment s'aborden de manera molt dispar, de vegades de manera superficial o casual, i amb escassa o nul·la coordinació interdisciplinària.

Tot i això, determinar la mesura de la responsabilitat del sistema educatiu i l'escola en l'educació en valors és difícil, ja que sorgeixen massa interrogants, diverses variables que impedeixen precisar-ho; la preparació i disposició del professorat, l'escassetat de temps lectiu o la mesura i forma en la qual cal sistematitzar-ne l'ensenyament. No obstant això, encara hi ha quelcom més influent, el principal obstacle en aquesta difícil i crucial tasca educativa: Fins quan la discrepància entre els valors anhelats per l'ètica, la família, l'escola... i alguns dels quals predominen en la nostra societat?

Bibliografia

- BLÁZQUEZ, D. *La iniciación deportiva y el deporte escolar*. Barcelona: INDE, 1995.
- CALIFORNIA DEPARTMENT OF EDUCATION. *Physical Education Framework for California Public schools*, 1994. <http://www.cde.ca.gov/ci/pe/cf/documents/pefrwk.pdf> [Consulta 10/04/2008].
- GOVERN D'ANDORRA. Decret del programa de segona ensenyança, de 28/07/1999.
- EDO, J. A. *Adolescència i esport a Andorra. Una sociografia de l'espectre escolar i la seva perspectiva educativa*. Institut d'Estudis Andorrans, 2003.
- FINISH NATIONAL BOARD OF EDUCATION. *National Core Curriculum for basic Education 2004*. Vammala (Finlàndia): Vammalan Kirjapaino Oy, 2004.
- GUTIÉRREZ, M. *Manual sobre valores en la educación física y el deporte*. Barcelona: Paidós, 2003.
- JACOBS, E. *Aspectos de la reforma educativa en Alemania*, 2005. <http://debateeducativo.mec.es/documentos/alemania.pdf> [Consulta 24/04/2008].
- PRAT Y SOLER. *Actitudes, valores y normas en la Educación Física y el Deporte*. Barcelona: INDE, 2003.
- MINISTÈRE E. N. *Programmes et accompagnement. Éducation physique et sportive*, 01/2003. [Consulta 10/03/2008]. http://www.cndp.fr/doc_administrative/programmes/seconde/eps/accueil.htm
- MINISTERIO DE CULTURA Y EDUCACIÓN DE LA NACIÓN, CONSEJO FEDERAL DE CULTURA Y EDUCACIÓN (ARGENTINA) *Contenidos Básicos Comunes para la Educación General Básica*, 05/1995. <http://www.me.gov.ar/curri-form/servicios/publica/cbcegb/cbc-egb.pdf> [Consulta 10/04/2008].
- *Contenidos Básicos C. para el área de E. F. en la Educación Polimodal*, 02/1997. <http://www.me.gov.ar/consejo/documentos/cbc/polimodal/cbcep/edfis.pdf> [Consulta 2/04/08].
- QUALIFICATIONS AND CURRICULUM AUTHORITY (UK) *National Curriculum on line (PE)*, 2004. <http://www.nc.uk.net> [Consulta 10/04/2008].
- YAO, L. *Hidden curriculum in physical education*. Beijing: Beijing People Sport Publish, 2002.
- ZHAO, L. *The theory and practice of PE didactical models*. Changchun (Xina): Northeastern University Publishing Company, 2000.
- SENATSVORWALTUNG FÜR BILDUNG, JUGEND UND SPORT. *Curriculare Vorgaben für die gymnasiale Oberstufe (Sport)*. Berlin: Senatsverwaltung für Bildung, Jugend und Sport, 2005.

José Antonio Edo i Hernández,
doctor en ciències de l'activitat física i l'esport i professor
a l'Institut Espanyol d'Ensenyament Secundari